

RICHARD PRAŽÁK

POKUSY KÁLLAYHO VLÁDY O SEPARÁTNÍ JEDNÁNÍ SE SPOJENCI OD LEDNA DO ZÁŘÍ 1943

K historii tzv. předběžného příměří Maďarska se Spojenci v roce 1943

Léta 1943—1944, která byla v mnohém klíčová pro osud druhé světové války a kdy došlo i u nás k rozhodující vnitřní události protifašistického odboje v podobě Slovenského národního povstání,¹ měla značný význam také pro našeho jižního souseda. Již porážka německých vojsk u Stalingradu a zejména zánik druhé maďarské armády u Voroněže na počátku roku 1943 (40 000 mrtvých a 70 000 raněných a zajatých, 80 % zničené výzbroje a bojové techniky) otráslly v maďarském zázemí vírou v oprávněnost účasti maďarských vojsk ve válce, o níž se snažili horthyovci přesvědčit maďarské veřejné mínění. Nacistické represálie vůči maďarským pomocným pracovním oddílům, kam byli zařazováni státně nespolehlivé živly, ve stejné době zdecimovaly tyto oddíly a vedly ke snížení jejich počtu z padesáti na pouhých šest až sedm tisíc, spolu se zprávami o skutečném rozsahu voroněžské katastrofy, vzbudily v Maďarsku prudký odpor a přispěly k dalšímu všestrannému rozmachu protifašistického hnutí.²

Za této situace sílily v maďarské veřejnosti hlasy po uzavření separátního míru se Spojenci. Již 7. února 1943 je v dělnickém Pesterzsébetu rozšiřován komunistický leták s názvem Hozzák haza honvédekinket, követeljük a különbékét! (Přiveďte domů naše vojáky, žádáme separátní mír!).³ Podobné letáky a prohlášení se pak objevují v Maďarsku po celé jaro

¹ Otázkám Slovenského národního povstání se z naší strany věnoval rovněž jubilant František Hejl, přímý účastník této historické události, např. ve studiích *Vliv Slovenského národního povstání na formování společenského povědomí v českých zemích*, *Slovenské národné povstanie v historii a kultúre Slovenska*, Bratislava 1977, 99—106; *Místo a význam SNP v dějinách našich národů*, Universitas 1974, č. 4, 3—13; *Slovenské národní povstání v dějinách našich národů*, Vlastivědný věstník moravský 1974, č. 2, 117—121; *Z boje za svobodu, Vám poděkování a lásku Vám*, Praha 1960, aj.

² Dokumentární vyličení voroněžské katastrofy nacházíme u Miklóse Horvátha, *A 2. magyar hadsereg megsemmisülése a Donnál* (Zničení 2. maďarské armády u Donu), Budapest 1958.

³ Viz *Negyedszázados harc* (Čtvrstoletí boje), Budapest 1975, 459.

1943, kdy sílí i stávkové a mzdové hnutí průmyslového i zemědělského proletariátu i odpírání povinných dodávek ze strany rolníků.⁴

Těchto varovných znamení nemohla nedbat ani Kállayho vláda, která již od sklonku roku 1942 uvažovala o možných kontaktech se západními velmocemi. Již v lednu 1943 vysílá Kállay do Turecka svého pověřence Andráse Freye s tím, aby sdělil anglo-americkým diplomatům, že Maďarsko nehodlá klást odpor obsazení ze strany anglo-amerických či polských jednotek a že nemá zásadní námitky k provedení pozitivních akcí proti Německu, naskytne-li se mu k tomu vhodná příležitost a budou-li o tom uzavřeny příslušné vojenské dohody.⁵

Tento krok byl podmíněn především dosavadním vývojem druhé světové války, který vedl rovněž u realisticky uvažujících politiků v satelitních zemích nacistického Německa k přesvědčení o neodvratné porážce mocností Osy. Důvodem bylo jednak rozhodující vítězství sovětských armád u Stalingradu a za druhé také anglo-americký postup v severní Africe a jejich vítězství u El-Alameinu, jež vytvářelo předpoklady pro jejich proniknutí od severního Středomoří a na Balkán. Maďarské vládní kruhy začaly kalkulovat s možností obsazení Maďarska vojsky západních spojenců, obávající se zároveň, aby Maďarsko nebylo dříve obsazeno sovětskou armádou. Nepokrytě toto stanovisko formuloval předseda maďarské vlády Miklós Kállay již 19. února 1943 v maďarském parlamentě: „Maďarsko nemá zájem na válce proti Západu, důraz klade na válku na východě. . . Maďarsko bojuje na dvou frontách, a sice v Rusku a ve vnitrozemí, kde jasně zjišťujeme stopy podkopné práce bolševiků“.⁶

Důsledkem byla snaha pokračovat v boji proti Sovětům a zároveň se dohodnout se Západem o poválečném uspořádání v zemi a uchovat s jeho pomocí i modifikované podobě i dosavadní režim. S ohledem na známé skutečnosti třeba proto brát s rezervou i dovětek, který připojil k již zmíněnému Kállayovu sdělení západním diplomatům při akci Freyově jeden z vedoucích úředníků maďarského ministerstva zahraničí: „Smyslem tohoto návrhu není bránit dosavadní systém, nýbrž návrh slouží výhradně zájmům maďarského lidu“.⁷

Snaha drobných satelitních států Osy dohodnout se o separátním miru se západními velmocemi se stává v té době již všeobecným jevem. V hlášení ministerstva zahraničí Spojených států z 13. března 1943 můžeme např. číst o tom, že ministerstvo dostává ze zastupitelských úřadů své země v zahraničí stále větší počet hlášení o iniciativě jihovýchodoevropských spojenců Německa ve věci navázání styků s úředními i polooficiálními zástupci USA. Hovoří se tu konkrétně o maďarských pokusech v Ankaře, Stockholmu a Lisabonu, rumunských ve Švýcarsku a Turecku či

⁴ Srov. např. István Pintér, *Magyar antifaszizmus és ellenállás* (Maďarský antifasismus a odboj), Budapest 1975, 138–143, aj.

⁵ Viz Nicholas Kállay, *Hungarian Premier, a personal account of a nation's struggle in the Second World War*, New York 1954, 369–370.

⁶ Podle akt německého ministerstva zahraničí cituje György Ránki, *Emlékiratok és valóság Magyarországon második világháborús szerepéről* (Paměti a skutečnost o úloze Maďarska v druhé světové válce), Budapest 1964, 240–241.

⁷ Viz Mario D. Fenyő, *Hitler, Horthy and Hungary*, Newhaven–London 1972, 120.

bulharských v Ankaře.⁸ Totéž se uvádí o zkušenostech zástupců Velké Británie i v anglickém memorandu americkému ministerstvu zahraničí z 6. dubna téhož roku.⁹

O těchto pokusech většinou dobře věděli také Němci. V maďarském případě byl jejich hlavním informátorem potomek již v revolučním roce 1848 tak neblaze proslulého kontrarevolucionáře kníže Ludwig Windischgrätz, který byl ve styku s jedním z vůdců maďarské fašistické pravice Bélou Imrédy a s nacistickým Sicherheitsdienstem. Své informace čerpal většinou od vůdce maďarských legitimistů Antala Sigraye a ten je měl opět z okolí Istvána Bethlena, bezprostředně spjatého s Miklósem Kállaym.¹⁰

Liberálnější zaměření představitelů horthyovců usilovali již v roce 1942 o navázání kontaktů se západními velmocemi, např. prostřednictvím Vatikánu, a chtěli k těmto záměrům využít mimo jiné i maďarské sociálně demokratické emigrace ve Švédsku.¹¹

Po zmíněné již lednové Freyově akci v Turecku vyslal Kállay v únoru 1943 do Švýcarska úředníka maďarské národní banky barona Antala Radvánszkyho, aby tam prosondoval možnost separátního jednání Maďarska s Anglií a Spojenými státy o jeho odtržení od mocností Osy. Tato akce souvisela se skutečností, že v této době se i ve vládním horthyovském táboře aktivizovala Kállayovu vládu sice podporující, avšak v podstatě prozápadní a protiněmecká skupina Bethlenova, z jejíhož pověření jednali pak Lipót Baranyai a baron Antal Radvánszky v červenci 1943 o možnosti separátního vystoupení Maďarska z války přímo s tehdejšími šéfy americké tajné služby Allenem Dullem a Royalem Tylerem znovu ve Švýcarsku.¹²

Představitelé maďarských kalvinů kladli pak při těchto záměrech určité naděje také v některé vlivné činitele maďarského původu v americkém ministerstvu zahraničí; k nejvlivnějším z nich náležel Edward Reily Stettinius (od listopadu 1944 do června 1945 státní tajemník USA), pocházející z rodiny maďarského kalvínského pastora Árona Stettinia, působícího na počátku 19. století v českých zemích.¹³ Je možné, že právě od Stettinia vyšel podnět k tomu, že v roce 1942 prezident Roosevelt neoficiální cestou vzkázal Istvánu Bethlenovi, aby opustil Maďarsko a vystoupil na Západě jako politik nezávislý na horthyovské vládě; pak by prý i americký prezident pokládal za možné jednat s ním jako s představitelem Maďarska.¹⁴ Ukazuje to na zajímavou skutečnost, že Bethlen byl jako možný vůdce maďarské zahraniční protifašistické emigrace na Západě i liberálnějším americkým kruhům přijatelnější než Mihály Károlyi, představitel pokrokové buržoazní protifašistické opozice, jemuž odmítal státní department

⁸ Viz *Foreign Relations of the United States, Diplomatic Papers 1943* (dále FRUSDP 1943), Vol. I, Washington 1963, 484–485.

⁹ Viz *tamtéž*, 486.

¹⁰ Srov. György Ránki, o. c., 234–235.

¹¹ Viz *Magyarország története* (Dějiny Maďarska) 8, Budapest 1976, 1088–1089.

¹² Srov. C. A. Macartney, *October Fifteenth. A history of modern Hungary 1929 až 1945*, Edinburgh 1961, II, 160–161.

¹³ Uvádím podle osobního sdělení zesnulého Rezső Szalatnaiho.

¹⁴ Viz Gyula Juhasz, *Politikai és diplomacia-történeti irodalom Magyarországon mássodik világháborús történetéről* (Politická a diplomatická literatura o dějinách Maďarska za druhé světové války), *Történelmi Szemle* 16/1973, č. 3–4, 320.

USA udělit v téže roce vizum k plánované cestě do Spojených států, kde měl na přání amerických Maďarů (zejména Oszkára Jásziho a levicových buržoazních kruhů) vést a organizovat tamní maďarskou emigraci. Károlyi byl ve Washingtonu nežádoucí pro své sympatie ke komunistům a měl také ve Spojených státech v řadách americké maďarské emigrace vlivné odpůrce, k nimž náležel např. Tibor Eckhardt, protihitlerovský, avšak horthyovcům nakloněný politik, zakladatel hnutí Independent Hungary, který měl velmi dobré styky s americkým státním departementem. Proti pravicově koncipovaným plánům Eckhardtovým na poválečné konfедераční přetvoření střední a jihovýchodní Evropy vystoupil v březnu 1942 velmi energicky u státního departmentu USA jménem československé emigrační vlády také její ministr zahraničí Jan Masaryk.¹⁵

Aktivita maďarské vlády ve směru možného jednání se západními velmocemi o separátním míru byla podnícena počátkem roku 1943 také lednovým setkáním Roosevelta s Churchillem v severoafrické Casablance, kde se oba státníci dohodli na postupu v Itálii a na Balkáně. Maďarské vládní kruhy začaly od té chvíle již konkrétněji počítat s možností obsazení Maďarska západními velmocemi, jež bylo pro ně východiskem, jimž by se vyhnuly následkům za účast v protisovětské válce po boku nacistického Německa.

V únoru 1943 dochází k nebyvalé aktivitě Kállayových emisarů v Turecku. Nejprve tam odjíždějí maďarští vědci Gyula Mészáros a laureát Nobelovy ceny Albert Szentgyörgyi, který byl známým představitelem různých demokratických opozičních sil anglické orientace a do Turecka odjížděl s vědomím Kállayho ve snaze navázat přímý kontakt s představitelem západních velmocí. Vzápětí poté tam přicestoval z pověření tiskového šéfa maďarského ministerstva zahraničí Antala Ulleina-Reviczkyho profesor Ferenc Vali (10. února 1943), aby sdělil představitelům britského a amerického velvyslanectví, že maďarská vláda si nepřeje bojovat proti jejich zemím a vyzývá je k vojenskému obsazení Maďarska. Záhy poté — 6. března 1943 — tam jede i tajemník tiskového odboru maďarského ministerstva zahraničí László Veress, který doplňuje sdělení předchozích pověřenců v tom smyslu, že jakmile Spojenci dosáhnou maďarských hranic, „je maďarská vláda ochotna obrátit se proti Německu a přijmout účast v protiněmecké válce jako jedna z válčících stran.“ Veressovi se skutečně v polovině března 1943 podařilo navázat spojení s anglickým velvyslancem v Turecku H. Knatchbullem-Hugessenem a se spojeneckým vojenským pověřencem plukovníkem Morganem. Na jednání s nimi došlo k dohodě, podle níž se mělo Maďarsko zavázat k tomu, že nebude bojovat proti Spojencům, urychleně stáhne svá vojska z Ruska a ihned uskuteční vojenská jednání se Spojenci o vystoupení z války a přechodu na jejich stranu proti Německu.¹⁶

¹⁵ Srov. János F. Varga, *Károlyi Mihály és az antifasiszta emigráció egységfrontja* (M. Károlyi a jednotná fronta antifašistické emigrace) 1941–1944, *Történelmi Szemle* 18/1975, č. 2–3, 236–238.

¹⁶ Viz Mihály Korom, *Magyar rendszermentő kísérletek nyugaton és a szövetséges nagyhatalmak politikája a háború döntő fordulatától 1944 őszéig* (Maďarské pokusy o záchranu režimu na západě a politika spojeneckých velmocí od rozhodujícího obratu války do října 1944), *Történelmi Szemle* 15/1972, č. 3–4, 498–499.

Kállay ovšem nepokládal za možné okamžitě zahájit vojenská jednání a nejprve sondoval půdu v Římě. Přijel sem 1. dubna 1943 a v rozhovorech s Mussolinim nadhodil otázku eventuálního separátního míru se Spojenci. Ke svému překvapení zjistil, že Mussolini separátní mír se západními mocnostmi vylučuje a naopak doporučuje Německu uzavřít separátní mír se Sovětským svazem s odůvodněním, že Německo stejně nemůže vydržet boj na dvou frontách. Německo se mělo dle mínění Mussoliniho pokusit využít rozporů mezi západními mocnostmi a Sovětským svazem ve svůj prospěch. Na otázku Kállayho, zda se nebojí, že Rusko bude bolševizovat státy, s nimiž uzavře mír, odpověděl Mussolini, že bolševizovat by bylo možné jen zcela poražené Německo, ale to Německo, které uzavře mír s Ruskem, dokáže podobným tendencím čelit. Totéž stanovisko sdělil Mussolini o několik dní později na jednání v Salzburku ve dnech 8.—10. dubna 1943 také Hitlerovi. Mussoliniho plány na rozdmýchání rozporů mezi Spojenci pomocí eventuálního separátního míru mezi Německem a Sovětským svazem byly přirozeně utopií, zcela odporující tehdejší politické realitě.¹⁷

Mezitím na Západě zhodnotili první kontakty s pověřenci Kállayho vlády. Nejvýše ocenili přímo v memorandu anglické vlády vládě USA z 6. dubna 1943 činnost laureáta Nobelovy ceny profesora Alberta Szentgyörgyiho. Kdežto v případě ostatních vyjednávačů nehodlá vláda Jeho Veličenstva podniknout žádné sblížující kroky, jak se praví v memorandu, věnuje naopak svou důvěru profesoru Szentgyörgyimu, který „požívá jisté nezávislosti a z mnoha hledisek se zdá být osobou, s níž by bylo užitečné udržovat odpovídajícími tajnými kanály diskrétní styky.“¹⁸

V historické literatuře byl veden spor o tom, zda profesor Szentgyörgyi se setkal v Turecku opravdu s Angličany či s nastrčenými agenty Gestapa, neboť o jeho poslání se velice záhy dozvěděli v Říši. Podle zmíněných západních oficiálních dokumentů i podle vlastního svědectví Szentgyörgyi-ova je zřejmé, že jednal s Angličany,¹⁹ avšak jeho poslání v Turecku bylo patrně vyzraženo spoluúčastníkem této mise profesorem Gyulou Mészárossem, který byl agentem vídeňské úřadovny Abwehru a dostával odtud za své služby každý měsíc tři sta tureckých liber.²⁰

Podle anglických dokumentů navázal Szentgyörgyi styk s anglickými pověřenci 7. února 1943 a sdělil jim, že mluví jménem řady reprezentativních maďarských osobností včetně ministerského předsedy Kállayho. V Maďarsku by prý všechny politické strany a skupiny s výjimkou fašistů podpořily Szentgyörgyiho, kdyby utvořil jako ministerský předseda před shroucením německé armády novou maďarskou vládu. O maďarské armádě pravil, že s její podporou věci Spojenců by bylo možno počítat až po odstranění 25 vysokých důstojníků sympatizujících s Němci pro své fašis-

¹⁷ Viz Gyula Juhász, *Két tárgyalás 1943 tavaszán* (Dvoje jednání na jaře 1943), *Történelmi Szemle* 16/1973, č. 3–4, 506–509, kde autor uveřejňuje protokol z Kállayho schůzky s Mussolinim z 1. dubna 1943 v Římě. Srov. k tomu též Paul Schmidt, *Hitler tolmácsa voltam* (Byl jsem tlumočnickem Hitlerovým), Budapest 1971, 355.

¹⁸ Viz *FRUSDP 1943*, I, 489.

¹⁹ Srov. interview Alberta Szentgyörgyiho s maďarskou televizí, *Valóság* 1974, č. 2, 55.

²⁰ Viz Mario D. Fenyo, o. c., 124.

tické názory či německý původ. Tvrdil dále, že tehdejší ministr obrany Vilmos Nagybaczoni Nagy připravil dva armádní sbory, které nepodléhají německému vlivu. Szentgyörgyi měl za to, že jako ministerský předseda by byl schopen ve dvou týdnech očistit velitelský sbor a nabídnout vojenské síly Maďarska do služeb Spojenců.²¹ Szentgyörgyi se dále setkal v Ankaře s velvyslancem Spojených států v Turecku Laurencem Steinhardtem a sdělil mu z pověření Kállayova, že Kállay nedá Německu již žádné zbraně ani vojáky a že bude sice slovně vystupovat proti židům, avšak poskytne faktickou ochranu 70 000 židům, uprchlých odjinud do Maďarska. Kállay ovšem dodal, že nemůže momentálně změnit svou politiku, aniž by vystavil Maďarsko nebezpečí německé nacistické okupace.²² V tomto stanovisku Kállayově se již projevil moment příznačný i pro všechna jeho další jednání se Spojenci: snaha dosáhnout spojenecké pomoci aniž by se musil konkrétně obrátit proti Němcům.

Naopak v politickém přehledu pro německou vládu z 16. dubna 1943 v souvislosti s nadcházejícím jednáním Horthyho s Hitlerem v Klessheimu, opakuje maďarské ministerstvo zahraničí svá známá stanoviska a zdůrazňuje zvláště expanzivní a mocenské cíle Maďarska ve střední a jihovýchodní Evropě. Podle tohoto vyjádření má Maďarsko plnit v srdci Evropy úlohu pořádkového státu (Ordnungsstaat), mírovými prostředky dosáhnout svých dávných historických hranic a bojovat proti Sovětskému svazu a komunismu.²³

Ve svém vyjádření si Maďarsko dále stěžuje na údajné agresivní plány ze strany jeho sousedů a zároveň spojenců Osy, Slovenského státu a Rumunska, požadujících změnu hranic v duchu versailleského systému. Maďarsko se tu odvolává na své oběti na východní frontě a požaduje další územní zisky na úkor těchto států.²⁴

Z vlastního jednání v Klessheimu mezi Hitlerem a Horthym ve dnech 16.—17. dubna 1943 vyplynulo,²⁵ že Německo bylo velmi dobře informováno o všech akcích Kállayho vlády ve věci separátního jednání se západními mocnostmi. Své informace čerpalo nejen od svých již zmíněných agentů, nýbrž i přímo z anglo-amerických diplomatických hlášení a depeší, zjištěných kontrašpionážní službou. To bylo také patřičně zdůrazněno Ribbentropem, který byl jako říšský ministr zahraničí neustále přítomen celému jednání. Hitler vytykal Horthymu neúspěšné vystoupení maďarských vojsk na východní frontě a spojoval je s vnitropolitickými důvody situace v Maďarsku za Kállayho vlády, již vytykal smířlivý postoj k židům a především pak snahu o jednání se západními spojenci a nechuf k účasti ve válce proti nim. Ribbentrop na tomto jednání podrobně vypočítal všechny kontakty, jež v tomto směru navázala Kállayho vláda, ať

²¹ Srov. k tomu Gyula Juhász, o. c. (pozn. 17), 495, a Llewellyn Woodward, *British Foreign Policy in the Second World War*, III, London 1971, 141–144.

²² Viz Valóság 1974, č. 2, 55, a Gyula Juhász, o. c. (pozn. 17), 495–496.

²³ Srov. *Allianz Hitler–Horthy–Mussolini. Dokumente zur ungarischen Aussenpolitik (1933–1944)*, Budapest 1966, 399.

²⁴ Viz *tamtéž*, 343–344.

²⁵ Protokoly o jednání Hitlera s Horthym v Klessheimu z 16.—17. dubna 1943 uveřejnil Andreas Hillgruber, *Staatsmänner und Diplomaten bei Hitler*, 2. Teil, Frankfurt am Main 1970, 233–263. V maďarském překladu, odkud čerpám, je publikoval Gyula Juhász, o. c. (pozn. 17), 510–527.

už šlo o cařihradskou misi segedínského profesora Szentgyörgyiho a redaktora časopisu Magyar Nemzet Andráse Freye či o švýcarská jednání maďarského poslance Bély Vargy. K již nastíněnému obrazu mise Szentgyörgyiovy byl v Ribbentropově prohlášení k Horthymu uveden další zajímavý fakt; Szentgyörgyi prý v Turecku prohlásil, že s ohledem na malou zralost Maďarska pro republikánskou formu vlády by bylo možné počítat i s přijetím Otty Habsburského na maďarský trůn s přihlédnutím k jeho dobrým vztahům ke Spojeným státům.²⁶ Tato okolnost by ukazovala na pravivě motivované poslání Szentgyörgyiovy mise, jež svědčí o tom, že horthyovci byli v podstatě odhodláni učinit vše pro záchranu svého režimu. Právě na tomto jednání s Hitlerem prohlásil Horthy 17. dubna 1943 v Klessheimu, že restaurace Habsburků v Maďarsku nepřichází v úvahu. Hitler zde totiž řekl, že Roosevelt by rád uvedl Ottu Habsburského do Budapešti i Vídně a sondoval v té věci zřejmě názor Horthyho.²⁷

Hlavními body Hitlerových a Ribbentropových stížností proti Kállayho vládě bylo prohlášení jejího předsedy v maďarském parlamentě z 19. února 1943 o nezájmu Maďarska na válce proti Západu a jeho ochota připojit se k bloku jihovýchodoevropských států, vedenému Tureckem, ačkoli byl v té věci varován německým vyslancem v Budapešti a věděl, že tento plán je inspirován Angloameričany. Tento plán vznikl na jednání Winstona Churchilla s tureckým prezidentem Ismetem İnönüm v Adaně 31. ledna 1943.²⁸

Horthy se marně snažil vyvrátit jednotlivé Hitlerovy námitky vůči Kállaymu, o němž Hitler výslovně prohlásil, že navždy ztratil jeho důvěru. Aby dodali váhu svým stížnostem, předali je Němci Horthymu i v oficiální podobě jako notu německého ministerstva zahraničí maďarské vládě, v jejímž závěru se píše o Kállayho vládě přímo: „Kabinet kolísá a kloní se na stranu našich nepřátel“.²⁹ Po skončení jednání v Klessheimu reagoval Horthy na tyto výtky v osobním dopise Hitlerovi ze 7. května 1943, v němž bere Kállayho znovu plně v ochranu, odmítá spolu s ním odpovědnost za Szentgyörgyiho jednání v Turecku a snaží se ulomit hrot obvinění vůči nim mimo jiné i tvrzením, že Szentgyörgyi a Mészáros byli za svou politickou loyaltitu vůči Německu pranýřováni v té době v Londýně dokonce dr. Benešem. K zamýšlenému balkánsko-poďunajskému bloku pod vedením Turecka uvedl Horthy, že šlo o protikomunistický blok, jehož duchovním otcem byl turecký ministr zahraničí Numan Menemencioğlu a že o tomto záměru maďarské vlády předem informoval maďarský vyslanec v Ankaře Vörnle německého velvyslance v Turecku Franze von

²⁶ Otto Habsburský pobýval za války od roku 1940 ve Spojených státech a požíval jistou důvěru i v okolí prezidenta Roosevelta. V březnu 1943 jej proto také požádala Kállayho vláda, aby podpořil její snahy o jednání se západními spojenci. Viz Károly V i g h, *Az 1944. október 15-i sikertelen „kiugrási“ kísérellet okairól* (O příčinách neúspěšného pokusu o vystoupení z války 15. října 1944), *Folia historica* 3, Budapest 1975, 177–178.

²⁷ Viz Gyula J u h á s z, o. c. (pozn. 17), 527. Podrobněji ke vztahům Otty Habsburského k Rooseveltovi srov. Emil C s o n k a, *Habsburg Ottó*, München 1972.

²⁸ Srov. Gyula J u h á s z, o. c. (pozn. 17), 515.

²⁹ Viz memorandum německého ministerstva zahraničí maďarské vládě z 18. dubna 1943, *Allianz Hitler–Horthy–Mussolini*, 350.

Papena. O prohlášení Kállayho v maďarském parlamentě z 19. února 1943 Horthy prostě prohlásil, že v stenografickém protokolu zasedání není zachyceno.³⁰

Přes nedůvěru Němců vyslovenou v Klessheimu pokračovaly kontakty Kállayho vlády se západními spojenci na několika místech v dubnu 1943, a sice ve Švýcarsku, v Turecku aj. Úspěšný byl pokus Károlye Schreckera v Ankaře, kde se Schrecker prostřednictvím holandského vyslance v Turecku obrátil k britskému velvyslanci H. Knatchbullovi-Hugessenovi, jak o tom svědčí memorandum britského ministerstva zahraničí vládě Spojených států z 20. dubna 1943.³¹ Schrecker přivezl písemné prohlášení maďarské vlády, v němž se praví, že tato vláda nehodlá klást odpor anglo-americké okupační armádě, když na obsazení Maďarska se nebudou podílet srbské, chorvatské, československé či rumunské oddily, když země nebude obsazena sovětskými vojsky a když nebude bombardována Budapešť. Pokud západní velmoci přijmou tyto podmínky, lze zahájit další jednání.³² Oproti poselství Freyově jsou zde již jisté konkrétní modifikace; nehovoří se o aktivním odporu vůči Němcům, ze spojeneckých akcí se vyklučují spojenecké armády sousedů Maďarska, což ukazuje, že horthyovci i za této situace, kdy již byli přesvědčeni o neodvratné porážce Osy, se snažili zachránit územní zisky, jež získali s její pomocí.³³

Při jednání s Kállayho vládou se chopili iniciativy Angličané, kteří se obrátili s žádostí o stanovisko na své spojence. Odpověď státního departmentu USA došla 28. dubna 1943 a vyzývala k opatrnosti; psalo se zde, že za daných okolností není reálná změna maďarské politiky možná a mohla by vést k likvidaci sil, nakloněných Spojencům. Navíc se tu zdůraznilo, že iniciativu v jednání se Spojenci mají činitelé usilující o zachování stávajícího režimu. Jako poslední se vyslovili 7. června 1943 sovětsští představitelé, kteří požadovali, aby další neoficiální kontakty ve věci uzavření separátního míru s Maďarskem byly vedeny v souladu se závěry casablanské konference pouze na bázi bezpodmínečné kapitulace.³⁴ Sovětský ministr zahraničí Molotov uvedl ve svém prohlášení v červenci 1943 tyto podmínky pro jednání se satelitními státy Osy: 1) Bezpodmínečná kapitulace. 2) Vykližení obsazených území. 3) Náhrada válečných škod. 4) Potrestání válečných zločinců.³⁵

Diplomatické úsilí Kállayho vlády v prvních měsících roku 1943 tak nemělo ty výsledky, jež očekával. I když na Západě nepochybně byly vlivné síly, jimž by vyhovovalo uzavření separátního míru s Maďarskem a obsazení Maďarska anglo-americkými vojsky, historická realita, v níž hlavní tíhu druhé světové války v Evropě nesl Sovětský svaz a možnost obsazení Maďarska vojsky západních spojenců byla velmi nepravděpodobná, nutila vlády těchto států brát prvořadý ohled na závazky uvnitř protifašistické koalice.

³⁰ Viz *tamtéž*, 351–357.

³¹ Srov. *FRUSDP 1943*, I, 490–491.

³² Viz Mario D. Fenyő, o. c., 136.

³³ Srov. k tomu Gyula Juhasz, o. c. (pozn. 17), 499–500.

³⁴ Viz *tamtéž*, 501–502, a k tomu *FRUSDP 1943*, I, 492.

³⁵ Srov. György Ránki, *Kelet-Közép Európa második világháborús történeti irodalmának kérdései* (Problematika historická literatury, týkající se druhé světové války v oblasti středovýchodní Evropy), *Történelmi Szemle* 16/1973, č. 3–4, 304.

Novou situaci utvořilo až anglo-americké vylodění na Sicílii v červnu 1943 a s tím související oživení plánů na otevření balkánské fronty, již prosazoval s protisovětskými cíli zejména Winston Churchill. Tato okolnost spolu s pádem Mussoliniho v červenci 1943 a nadcházející kapitulací Itálie vzbudila nové naděje Kállayho vlády na takovou dohodu se západními spojenci, jež by odpovídala jejím záměrům. Koncem července 1943 obsadil Kállay funkci ministra zahraničí svým stoupencem Jenő Ghyczym, jehož náměstkem se stal dřívější vedoucí politického odboru ministerstva zahraničí Andor Szentmiklóssy a další z konkrétních realizátorů Kállayho snah o separátní jednání se Západem Antal Ullein-Reviczky, proti němuž se na dubnových klessheimských rozhovorech rozhodně vyslovil Hitler, byl přemístěn jako maďarský vyslanec do Stockholmu, kde se mohl přímo na místě podílet na kontaktech se západními diplomaty.³⁶

V letních měsících roku 1943 proběhlo neoficiální jednání zástupců Spojených států a Maďarska ve Švýcarsku, kde bylo dohodnuto, že spojení mezi nimi budou nadále udržovat Royal Tyler, který pobýval v Maďarsku často ve třicátých letech jako finanční pověřenec Společnosti národů, a z maďarské strany pak György Bakách-Besseney, jehož Kállay přemístil koncem července 1943 jako vyslance z Vichy do Bernu. Ve dnech následujících po Mussoliniho pádu uvědomil někdejší londýnský maďarský vyslanec György Barcza Kállayho, že podle mínění Spojenců musí Maďarsko deklarovat vystoupení z války v okamžiku, kdy tak učiní Itálie, čehož se Kállay, vzhledem k celkové vojenské situaci, kdy naděje na případné obsazení Maďarska západními vojsky byly velmi vzdálené a nejisté, neodvážil. Z toho důvodu odmíhl i návrhy opozice na vystoupení z války, které mu tlumočil Endre Bajesy-Zsilinszky.³⁷

Když toto odmítavé stanovisko Kállayho vešlo ve známost u západních spojenců, vzkázali mu z Istanbulu, že nepodnikne-li do 20. srpna 1943 nějaký rozhodný krok v požadovaném směru, přeruší s ním jakákoli další jednání. Na to došlo u Horthyho k poradě Horthyho, Kállayho i prozápadně orientovaných horthyovců v čele s Istvánem Bethlenem, kde bylo rozhodnuto sdělit západním velmocem, že Maďarsko je ochotno uzavřít separátní mír za těchto podmínek: 1) Západní velmoci budou garantovat, že Maďarsko nebude obsazeno sovětskými vojsky. 2) Učiní oficiální prohlášení o budoucích hranicích Maďarska. 3) Uznají dosavadní režim, který bude za to ochoten doplnit vládu o některé sociální demokraty. Toto rozhodnutí sdělili pověřenec maďarského ministerstva zahraničí László Veress a maďarský konzul v Turecku Dézső Újváry ve dnech 17.—20. srpna 1943 anglickému generálnímu konzulovi v Istanbulu Sterndalemu Bennettovi, a to ještě nikoli jako stanovisko maďarské vlády, nýbrž pouze jako stanovisko určité skupiny kolem ministerského předsedy Kállayho, kterou podporuje i vladař Horthy.³⁸

Anglické ministerstvo zahraničí uvědomilo o Veressově misi ihned Washington a Moskvu a po vzájemných konzultacích bylo na Maďarsku požadováno, aby k jednání se Spojenci zplnomocnilo Veresse oficiálně a ve

³⁶ Viz Mihály K o r o m, o. c., 501.

³⁷ Srov. Magyarország története 8, Budapest 1976, 1106—1107.

³⁸ Viz tamtéž, 1107—1108. Srov. též Llewellyn W o o d w a r d, o. c., 141—144.

vhodném okamžiku zveřejnilo přijetí bezpodmínečné kapitulace. Na znamení svých dobrých úmyslů mělo Maďarsko stáhnout své oddíly z území Sovětského svazu. Nový maďarský ministr obrany Lajos Csataj, který se byl dne 18. srpna 1943 představit v říšském hlavním stanu, tlumočil tento požadavek maršálu Keitelovi, který jej kupodivu neodmítl, ale požadoval za to, aby maďarská vojska plnila okupační úkoly na Balkáně. Tento požadavek maďarská vláda na svém zasedání 27. srpna 1943 sice neschválila, avšak pokusila se prostřednictvím zmocněnce Bakáche-Bessenyeiho přesvědčit o jeho užitečnosti amerického pověřence ve Švýcarsku Royala Tylera, který jej však kategoricky odmítl a požadoval alespoň symbolické stažení maďarských oddílů ze sovětského území. Zároveň sdělil Bakáchovi-Bessenyeimu, že americká vláda nemůže horthyovskému Maďarsku garantovat, že nebude obsazeno sovětskými vojsky a že se dostane po válce do sféry západního vlivu. Poznamenal ovšem, že Angličané pokládají středozezemskou oblast za sféru svého vlivu a nepokládají za žádoucí, aby ji dosáhl přes Maďarsko Sovětský svaz, avšak při tom výslovně uvedl, že v tomto bodu se americké stanovisko od anglického liší a že USA také požadují na Maďarsku nadále vystoupení z války v souvislosti s kapitulací Itálie. To však Kállay nechtěl riskovat a setrval na svém stanovisku, že o obratu lze uvažovat jedině za předpokladu, že anglo-americká vojska dosáhnou maďarských hranic; zřekl se pouze proponované maďarské účasti na vojenské fašistické okupaci Balkánu.³⁹

Za aktivní účasti maďarského pověřence Spojenců v Turecku Györgye Palóczyho-Horvátha, který měl klíčový podíl na jednání maďarských emisarů Kállayho vlády se západními diplomaty v Ankaře a Istanbulu,⁴⁰ došlo konečně v noci z 8. na 9. září 1943, ihned jak vešla ve známost kapitulace Itálie, na palubě britského křižníku v Marmarském moři k podepsání předběžného příměří mezi Spojenci a Maďarskem. Příměří podepsali britský velvyslanec v Ankaře Hugh Knatchbull-Hugessen a László Veress již jako oficiální zplnomocněnec maďarské vlády. V textu dohody se pravilo, že maďarská vláda potvrzuje svou kapitulaci, uchová ji však v tajnosti a ve vhodném okamžiku ji vyhlásí. Na výslovnou žádost maďarské vlády zde bylo uvedeno, že se tak nestane dříve než spojenecká vojska dosáhnou maďarských hranic. Bylo tu rovněž rozhodnuto, že Maďarsko postupně zmenší svou vojenskou i hospodářskou spolupráci s Německem a postaví se na odpor pokusům o německou okupaci svého území a zavazuje se i k dalším opatřením, mezi nimiž bylo i zřízení pravidelného radiového spojení mezi Spojenci a maďarskou vládou.⁴¹

Praktický význam tohoto aktu byl ovšem poměrně malý. Vyvrcholilo jím mnohaměsíční úsilí Kállayho vlády o separátní jednání se Spojenci, jež nesplnilo její očekávání zejména pokud šlo o závazný příslib západních velmocí ve věci anglo-amerického obsazení Maďarska a vymezení jeho poválečné příslušnosti do západní sféry vlivu, což za daných okolností nebylo možné. Třebaže horthyovská klika se ani později této před-

³⁹ Viz *Magyarország története* 8, Budapest 1976, 1110–1111.

⁴⁰ Srov. paměti Gy. Palóczyho-Horvátha, *The Undeafated*, London 1959.

⁴¹ Srov. Mihály Korom, o. c., 502. Text dohody byl uveřejněn i v pamětech Miklóse Kállayho, o. c., 373–374, a v edici *Allianz Hitler-Horthy-Mussolini*, Budapest 1966, 357–358.

stavy nevzdala, s dalším vývojem válečné situace se stala tato myšlenka zcela nereálnou a o osudu druhé světové války nerozhodovala diplomatická jednání a zbožná přání zúčastněných stran, nýbrž především důsledný protihitlerovský boj protifašistické koalice a jejich stoupenců ve fašismem porobených zemích. Vládnoucí kruhy horthyovského Maďarska neminili vážně plnit podmínky předběžného příměří, které jim sloužilo spíše jako „historické alibi“ a nepostavili se na odpor ani nacistické okupaci Maďarska v březnu 1944, ačkoliv o tomto plánu věděli již od října 1943, kdy je s tímto záměrem seznámil bratislavský vojenský atašé horthyovců Sándor Lipsey-Magyar, který se o něm dozvěděl z důvěrných nacistických pramenů.⁴² Výsledkem byl posléze po nezdařeném říjnovém pokusu Horthyho o vystoupení z války v roce 1944 jeho pád, který znamenal i konec pětadvacetiletého protilidového a protifašistického horthyovského režimu. Dočasná loutková vláda Ference Szálasiho a Šípových křížů byla už jen epizodou na cestě k neodvratnému konci maďarského fašismu.

⁴² Viz József Kún, *Magyarország német megszállása és a katonai ellenállás lehetősége* (Německá okupace Maďarska a možnost vojenského odporu), sb. *Fegyverrel a fasizmus ellen* (Se zbraní proti fašismu), Budapest 1968, 77.

